

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 29 квітня 2022 року)

Суми
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Зякун А. І., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Льницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Нестеренко В. А., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 9 від 16.06.2022 р.)

Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи : матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 29 квітня 2022 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2022. – 433 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 1022 від 20 грудня 2021 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2022

НАБОКА Олександр Вікторович
доктор історичних наук, доцент,
Луганський національний університет ім. Т. Шевченка

Граф О. Б. Куракін в історії Луганського краю першої половини ХІХ ст.

Як відомо, наприкінці ХVІІІ – першій половині ХІХ ст. серед поміщництва Луганщини поширювалися популярні в Західній Європі ідеї гуманізму, які дивним чином поєднувалися з місцевими концепціями соціального месіанства щодо кріпаків. Серед перших прихильників цих теорій був і представник роду Куракіних – Олександр Борисович (1752 – 1818), за любов до діамантів прозваний «Діамантовим князем», який у досліджуваний період був одним з найбільших поміщиків півночі сучасної Луганської області.

Оцінка його історичної постаті, помітної не тільки у регіональній, але і у загальноросійській історії відрізняється у різні періоди його життя.

Юнаком Олександра Куракіна місцеві білокуракінські легенди представляють таким собі розпусником та дебоширом. Він постійно не жив у своїх білокуракінських володіннях, приїжджав тільки для того, щоб повеселитися, влаштовував оргії, спокушав кріпосних дівчат.

Його «подвиги» талановито описав український письменник Г. Хоткевич, зробивши черговий приїзд Куракіна до свого володіння – основою вже згаданого оповідання «З давнини».

Панський розпусний візит сприймається місцевим населенням із острахом, навіть жахом. Насамперед, очікувалося «оглядання» усіх навколишніх дівчат, серед яких пан обирав собі коханок. *«Оце незабаром почнуть зганяти на стречу. Тут уже хоч-не-хоч, а йди. Бо як огинатимешся, – нагаями поженуть. Ще нашого брата, мужиків, ще сяко-тако, а що вже дівчат – так усі щоб були. Бо то смотр їм князь робить [2], –* відзначав Хоткевич, словами одного з героїв твору.

Відголосок цих ранішніх легенд про Олександра Куракіна та його розпутство збереглося у місцевих назвах. Зокрема, між Білокуракіно та Павлівкою і сьогодні існує Дітичин яр. І Г. Хоткевич і відома дослідниця Н. Шинкарьова вказують на те, що у цьому яру ховали позашлюбних дітей розпутного князя. *«В двухверстном расстоянии к селу Шапорскому есть яр, именуемый и по сей день «Диточиным» – это говорят, и есть то место, которое именуется «Землянской станицей», – там хоронились незаконорожденные дети девишек и вдов» [3, с. 360], –* писала Н. Шинкарьова.

Попри таку репутацію, у другій половині життя князь Олександр Куракін представляється у народній уяві у абсолютно іншому світлі – як реформатор, який прагнув до поліпшення життя місцевого селянства. У 1804 р. він звільнив від кріпосної залежності більше 3000 селян Белокуракіно і Павловки, і надав їм можливість протягом 50-ти років викупити свої землі. Таким чином, кріпацтво в його луганських володіннях було скасоване набагато раніше, ніж офіційно в Російській імперії у 1861 р.

Юридичну основу для такого кроку давав «Закон про вільних хліборобів», прийнятий в Російській імперії в 1803 р., лобістом якого виступив «Діамантовий князь».

Подібний крок, ймовірно, пояснюється його захопленням масонськими ідеями, популярними серед російської аристократії на початку XIX ст.

У 1777 році Куракин служив російським послом у Швеції. Одного разу, він відвідав прийом у голови тамтешніх масонів, захопився їх ідеями. Скоро у Куракіна з'явилися багато послідовників, у тому числі, і впливові можновладці, які входили у найближче оточення тодішнього імператора Олександра I (1777 – 1825).

Серед залучених ним до масонства співвітчизників був Михайло Сперанський (1772 – 1839) – довгий час – особистий секретар Куракіна, а у майбутньому – впливовий урядовець-реформатор та один з ключових розробників «Закону про вільних хліборобів», положення якого були застосовані серед іншого і для того, щоб дати вільну селянам Білокуракіно та Павловки.

Говорячи про вищезгадану подію, як про виключно ініціативу «Діамантового князя», відзначимо, що вірогідно, вона була обумовлена не тільки його переконаннями, а й особливим потягом до свободи, які демонстрували місцеві мешканці. Як відзначають і Хоткевич і Н. Шинкарьова, селяни, якими володів Куракін вважали себе обманутими. На початку XIX ст. ще були живі ті переселенці, які пам'ятали, що князеві посланники, які агітували їх переселятись на Білокуракінщину, говорили що Куракін скоро надасть їм справжню, законну волю. Описуючи прибуття князя до своїх володінь

П. М. Шинкарьова відзначала: *«совсем дряхлые старики стояли поодиночке или кучками понад с выбеленными своими хатами... и рассуждали о житее бытее и той обещанной князем воле, в виду которой они оставили прежних своих помещиков и свои жилища и как муравьи послазились со всех концов»* [3, с. 358].

Один з таких діалогів між обманутим старим переселенцем та його жінкою описав Г. Хоткевич. *«Ех, старий, старий... Ще й казала тобі: "Не слухай панських посіпак — збрешуть. Не буде ніякої волі". Не послухав — от і маєш. І сам пішов землю гризти, й достатків позбувся, й ми от...»* [2], – дорікала стара жінка своєму чоловікові.

Такі настрої явно вказували на те, що селяни, які прийшли колись до Куракіна любили волю і попри рабську участь у його гулянках, вважали своє кріпацьке становище принизливим. Можливо, цей суспільний настрій вдалося відчутти Ходкевичу, який завершив своє оповідання уявною загибеллю Куракіна, вбитого головним героєм – молодим селянином, який захищав честь своєї нареченої [2].

Розуміючи, що пан ніколи не дасть свободи добровільно, вони були готові викупити свою волю. Це, у свою чергу, розумів і Куракін, який використав цей потяг своїх селян у важкий для себе момент фінансової скрути. Таку думку відстоювала Н. Шинкарьова, яка вважала, що звільнення селян Білокуракіно та Павловки було обумовлено істотним картярським програшем у Парижі. *«Князь не забывал крестьян своей украинской дачи и, чтобы оставить о себе добрую память, предложил через*

управляющего: если народ согласен будет внести состоящий за ним долг к известному сроку, то тогда лишь только могут получить от него вечную свободу и землю со званием вольных и свободных хлебопашцев» [3, с. 364], – зазначала автор.

Отже, на відміну від інших територій України, які у повній мірі відчували на собі усі негативні наслідки «рабської» версії кріпацтва з 1783 по 1861 р., українське населення Білокуракінщини жили у його умовах нетривалий час. Волелюбство, які вони демонстрували до, та у період свого звільнення стало провідним фактором формування особливої ментальності вільних хліборобів, яка проявляється у місцевих мешканців до сьогодні.

1. Святитель Филарет (Д.Г. Гумилевский) Историко-статистическое описание Харьковской епархии: в 2-х томах. Х. Издательство «Харьковский частный музей городской усадьбы», 2011 г. Т.2. 440 с. С. 307.

2. Хоткевич Г. З давнини [Електронний ресурс] / режим доступу: <https://osvita.ua/school/literature/kh/82109/?fbclid=IwAR1aOcqBn9DT5ruaru-d-dr4iny4R5pHkP1GWghfjuqRkMKptkVntaiX3K5w>

3. Шинкарьова Н. П. Слобода Бело-Куракино // Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края. Под ред. В. В. Иванова. Издание Харьковского Губернского Статистического Комитета. Т. 1. Харьков: Типография Губ. Правления, 1898. 1013 с.